

A szegénység generációk közötti átörökítése

Tartalom

Bevezető.....	2
Családi háttér és szegénységi kockázat	2
Foglalkozási mobilitás	6
Következtetések	9

További információk, adatok (linkek)

Elérhetőségek

Bevezető

Az alábbi eredmények a KSH *Háztartási Költségvetési és Életkörülmény Adatfelvétel 2011-es* adatain alapulnak, ami önálló kérdésblokkot tartalmazott a hátrányos helyzetű generációk közötti átörökítésének témájában. Ennek segítségével bővebb információhoz juthattunk a 25–59 éves korosztály gyermekkori, 14 éves korában tapasztalt életkörülményeiről, illetve szüleik társadalmi-gazdasági jellemzőiről.

Az adatfelvétel kínálta lehetőségeket kihasználva a következőkben azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a származási csoport, illetve a gyermekkori életkörülmények, vagy inkább az egyéni teljesítmények határozzák-e meg az egyének társadalmi helyzetét. Amennyiben a szülők társadalmi-gazdasági jellemzői, illetve az egyének gyermekkori életkörülményei döntően befolyásolják, hogy a későbbiekben ki milyen társadalmi pozícióra tehet szert, az egy zárt társadalom képét vetíti elő. Amennyiben azonban olyan tényezők hatása bizonyul erősebbnek, amelyek az egyének személyes erőfeszítéseire, illetve teljesítményeire köthetők, az a társadalom nyíltságára, mobilitási csatornáinak nagyobb átteresztőképességére utal.

A probléma megközelítéséhez először azt vesszük számba, hogy a gyermekkori családi háttér, illetve a szülők társadalmi-gazdasági jellemzői mennyiben függenek össze a jelenlegi életkörülményekkel. Ezt követően a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb csatornáját, az intergenerációs foglalkozási mobilitás fő tendenciáit vizsgálva azt mérjük fel, hogy a szülők mennyiben örökítik át foglalkozási pozíciójukat, illetve hogy a szülőkhöz képest gyermekeik a társadalmi ranglétrán felfelé, vagy lefelé mozdulnak-e el.

Családi háttér és szegénységi kockázat

A következőkben a jelenlegi életkörülményeket leegyszerűsítve egyetlen mutató segítségével, a jövedelmi szegénység indikátorával¹ jellemezzük. Azt vizsgáljuk, hogy a gyermekkori életkörülmények egyes jellemzői összefüggnek-e azzal, hogy jelenleg a szegények csoportjába tartozik-e valaki, vagy sem. A vizsgálatba bevont magyarázó változók közül először a gyermekkori család jellemzőit vesszük szemügyre, ezt követően pedig a szülők társadalmi státusának egyes sajátosságait.

Ahogy az első táblázat mutatja, a gyermekkori családi háttér főbb jellemzői egyértelműen összefüggnek a jelenlegi szegénységi mutatóval. A szegénységi arányt a háztartás típusa szerint vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azoknál a legkisebb a szegénységi kockázat, akiknek a családjában mindkét szülő jelen volt. Nagyobb, átlag feletti a mutató értéke abban az esetben, ha valamelyik szülő egyedül nevelte a gyermekét, nem mutatkozik azonban jelentős különbség abban a tekintetben, hogy az apával vagy az anyával élt-e együtt a gyermek (14,5, illetve 15,4%). A szegénység kockázata akkor ugrik meg jelentősen, amikor egyik szülő sem vesz részt közvetlenül a gyermek nevelésében. Azok körében, akiket rokonok, illetve nagyszülők neveltek, a szegénységi arány 20,9%-os értéket vesz fel, azoknál pedig, akik intézetben éltek gyermekkorukban, meghaladja a 30%-ot.

A szegénységi kockázat a gyermekkori háztartásban élő gyermekek számával is összefügg. Az eredmények azt mutatják, hogy átlag alatti a szegénység kockázata, ha legfeljebb két gyermek nevelkedett a háztartásban (11,0% az egy-, 9,6% a kétgyermekes háztartások esetében). Ez az arány számottevően megemelkedik azoknak a körében, akik háromgyermekes háztartásban nőttek fel (15,8%), négy vagy több gyermek esetében pedig a mutató értéke megduplázódik (30,2%), jelezve, hogy ebben a rétegben jelenik meg komoly, az életkörülményeket erősen negatívan befolyásoló tényezőként a gyermekkori családi háttér.

¹ A jövedelmi szegénység mutatóját itt a rendelkezésre álló ekvivalens jövedelem alapján számoljuk, a szegénységi küszöböt pedig a medián 60%-ában határoztuk meg, összehangban a jövedelmi szegénység laekeni definíciójával.

A gyermekkori szülői háztartás jellemzői közül az utolsó mutató az alapján csoportosítja a háztartásokat, hogy ezek felnőtt tagjainak mekkora hányada dolgozott.² Ennek segítségével megállapítható, hogy minél kisebb a foglalkoztatottak aránya a megkérdezett személy gyermekkori háztartásában, annál nagyobb a kockázata annak, hogy élete későbbi szakaszában szerény körülmények között fog élni. Azokban a háztartásokban, ahol a mutató értéke 1 körüli, vagyis mindegyik, illetve csaknem mindegyik felnőtt végzett valamilyen jövedelemszerző tevékenységet, a szegénységi kockázat átlag alatti. Ezzel szemben a másik két csoportban, ahol kisebb a foglalkoztatott felnőttek aránya, jelentősen megemelkedik a szegénységi arány (21,9, illetve 18,2%). Az eredmények értelmezése kapcsán fontos azonban arra a társadalomtörténeti háttérre utalni, hogy a vizsgált személyek nagy részének gyermekkora a rendszerváltást megelőző időszakra esett, amikor a munkanélküliség problémája gyakorlatilag ismeretlen volt Magyarországon. A vizsgálatba bevont korosztály több mint kétharmada olyan háztartásban nevelkedett, ahol a mutató 1 körüli értéket vesz fel, vagyis a felnőttek szinte kivétel nélkül dolgoztak. Ráadásul a megkérdezettek körülbelül 1%-ának a háztartásában az index értéke 1 fölötti értéket vett fel, ami azt jelenti, hogy a gyermekek is kivették a részüket a munkából. A vizsgált korosztály szülei tehát túlnyomórészt aktívak voltak, inaktív státus leginkább az anyáknál fordul elő, akiknek körülbelül 20%-a háztartásbeli volt, illetve gyermekgondozási feladatokat látott el.

1. táblázat

**Szegénységi arány a gyermekkori szülői háztartás egyes jellemzői alapján
a 25–59 évesek körében, 2011**

Megnevezés	Szegénységi arány	
	%	n
A háztartás típusa szerint		
Mindkét szülőjével együtt élt	12,8	12 301
Apja egyedül nevelte	14,5	596
Anyja egyedül nevelte	15,4	1 352
Rokon, nagyszülő nevelte	20,9	152
Intézetben élt	31,2	152
Összesen	13,4	14 528
A gyermekek száma szerint		
1	11,0	3 358
2	9,6	6 747
3	15,8	2 699
4 vagy több	30,2	1 596
Összesen	13,2	14 400
A foglalkoztatottak aránya szerint		
0–0,33	21,9	542
0,34–0,66	18,2	3 902
0,67–	11,0	9 953
Összesen	13,2	14 397

Ha az apák, illetve az anyák társadalmi helyzetének egyes indikátorait vizsgáljuk a mai életkörülményekkel összefüggésben, megállapíthatjuk, hogy minél kedvezőbb társadalmi pozíciót foglaltak el a szülők, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy gyermeküket a szegények csoportjában

²⁾ Az adatfelvételben külön kérdés vonatkozott arra, hogy hány felnőtt élt a megkérdezett gyermekkori háztartásában, illetve hogy a háztartásban hányan dolgoztak. Az itt alkalmazott index e két érték hányadosán alapul, vagyis ha a mutató értéke 0, az azt jelenti, hogy senki nem dolgozott a háztartásban, míg az 1-nél nagyobb értékek arra utalnak, hogy nem csak a felnőttek tartott személyek dolgoztak a háztartásban.

találjuk. A szülők iskolai végzettségének meglehetősen egyértelmű hatása a mai életkörülményekre nagyjából hasonló módon jelentkezik mind az apák, mind az anyák végzettsége esetében. A legkedvezőtlenebb helyzetben azok vannak, akiknek a szülei nem tudtak írni, illetve olvasni, ebben a körben – akár az apa, akár az anya iskolai végzettségét nézzük – a szegénységi arány megközelelti a 30%-ot. Szintén átlag feletti a szegénységi kockázat, ha az apa vagy az anya alapfokú, vagy ennél kisebb végzettséggel rendelkezik (16,3, illetve 16,0%). A középfokú, de még inkább a felsőfokú végzettség – legyen szó az apáról vagy az anyáról –, már egyértelműen kedvezően hat a mai életkörülményekre. Akiknek a szülei magas iskolai végzettséggel rendelkeztek, kis valószínűséggel találhatók ma a szegények csoportjában.

A társadalmi helyzet következő indikátoraként a szülők foglalkozási csoportját vizsgáljuk.³ Az eredmények arra utalnak, hogy e mutató tekintetében nagyobb különbség mutatkozik az apa és az anya jellemzőinek hatásai között. Míg az iskolai végzettség tekintetében mind az anya, mind az apa jellemzői nagyjából azonos hatást gyakoroltak gyermekük életkörülményeire, addig a szülők foglalkozási csoportját vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy az apa társadalmi helyzete mentén sokkal polarizáltabb eredményekhez jutunk. Az alapösszefüggés – nevezetesen, hogy minél magasabb társadalmi pozíciót foglal el a szülő, annál kevésbé valószínű, hogy gyermeke szerény életkörülmények között él – mindkét szülő adatait vizsgálva érvényesül. Úgy tűnik azonban, hogy a magas társadalmi pozíció az apák esetében nagyobb védeltséget biztosít a szegénység elkerülésére, az alacsony pozíció viszont nagyobb kockázatot jelent.

2. táblázat

Szegénységi arány a szülők társadalmi pozíciójának egyes jellemzői alapján a 25–59 évesek körében, 2011

Megnevezés	Szegénységi arány			
	apa		anya	
	%	n	%	n
Legmagasabb iskolai végzettsége szerint				
Nem tudott írni, olvasni	28,8	262	29,6	378
Alapfokú vagy annál kevesebb	16,3	8 763	16,0	9 429
Középfokú	8,0	3 463	7,0	3 532
Felsőfokú	4,4	1 283	4,1	878
Összesen	13,1	13 771	13,2	14 217
Foglalkozási csoportja szerint				
Vezető, értelmiségi	4,7	1 459	5,4	1 032
Adminisztratív szellemi	8,8	1 291	6,6	2 259
Iparos, kereskedő	11,1	323	8,5	132
Szaktanácsos	11,5	5 182	9,1	2 746
Betanított munkás	19,5	2 215	13,6	2 204
Segédmunkás	27,8	562	15,3	1 018
Mezőgazdasági fizikai, önálló	20,6	1 959	17,5	1 338
Összesen	14,1	12 991	10,7	10 729

Az egyes foglalkozási csoportokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy mind az anyák, mind az apák esetében a vezető, illetve értelmiségi foglalkozásúak gyermekeit találjuk a legkisebb arányban a szegények csoportjában. Szintén egyértelműen kedvezőbb azoknak a helyzetük, akiknek az édesanyja vagy az édesapja az egyéb szellemiek csoportjába tartozott. E szülők gyermekeinek szegénységi kockázata egyaránt átlag alatti. Átlag körüli a szegénységi kockázata azoknak, akik-

³⁾ Az alábbi mutató a Ferge Zsuzsa, illetve Andorka Rudolf által kialakított foglalkozási osztályosításon alapul.

nek a szülei az iparosok és kereskedők, valamint szakmunkások csoportjába tartoztak. Összességében azonban azt tapasztaljuk, hogy e társadalmi pozíció – legyen szó az apáról vagy az anyáról – inkább kedvező hatással van a gyermekek életkörülményeire. A legrosszabb helyzetben a betanított munkások, a segédmunkások, illetve a mezőgazdasági foglalkozásúak gyermekei vannak. E csoportok esetében a szegénységi kockázat egyaránt jelentősen meghaladja az átlagot. A rosszabb helyzetű társadalmi kategóriák közül is külön kiemelendők a segédmunkás apák gyermekei, akiknél a szegénységi arány megközelíti a 30%-ot.

Végül a gyermekkori, illetve a mai életkörülmények vizsgálata kapcsán érdemes szemügyre venni a jelenlegi anyagi helyzet szubjektív megítélését a retrospektív, gyermekkorra vonatkozó adatokkal összevetve. Az összefüggés vizsgálata előtt érdemes azonban megjegyezni azt is, hogy a két időpontban jelentős különbség mutatkozik az életkörülmények megítélése tekintetében. Míg gyermekkorukra visszatekintve a megkérdezettek nagyjából 35%-a nyilatkozott úgy, hogy viszonylag könnyen, illetve inkább könnyen tudták fedezni szokásos szükségleteiket, addig a jelenlegi időszakra vonatkozóan ez az arány 10%-ot tesz ki. Míg a retrospektív adatok azt mutatják, hogy a megkérdezettek alig több mint 20%-a élt nagyobb nehézségek közt, addig a jelenlegi életkörülmények kapcsán jóval több mint 50% nyilatkozik úgy, hogy nagyobb nehézséggel tudja fedezni mindennapi szükségleteit. A gyermekkori életkörülmények szubjektív megítélését a jelenlegi állapotra vonatkozó attitűdökkel összevetve arra az általános megállapításra juthatunk, hogy aki kedvezőbbnek értékelte gyermekkori életkörülményeit, az nagyobb eséllyel tekinti mai élethelyzetét is kedvezőbbnek. Az alábbi táblázat viszont elsősorban arra utal, hogy a megkérdezettek többsége életkörülményeinek a romlásáról számol be gyermekkori helyzetéhez képest.

3. táblázat

A háztartás életkörülményeinek szubjektív megítélése a gyermekkori életkörülmények megítélése szerint a 25–59 évesek körében, 2011

Hogyan tudják/tudták szokásos szükségleteiket fedezni?					Összesen	n
14 éves korában	jelenleg					
	nagyobb nehézséggel	kisebb nehézséggel	viszonylag könnyen	inkább könnyen		
Nagyobb nehézséggel	74,4	21,2	3,5	0,8	100,0	3 426
Kisebb nehézséggel	55,4	36,7	7,1	0,8	100,0	5 865
Viszonylag könnyen	47,1	38,5	12,8	1,6	100,0	3 963
Inkább könnyen	41,4	35,2	17,2	6,2	100,0	1 034
Összesen	56,5	33,5	8,6	1,4	100,0	14 288

Az eddigi vizsgálatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek családi háttere, illetve a szülők – a gyermek 14 éves korában fennálló – társadalmi pozíciója alapvetően összefügg a mai életkörülményekkel. Minél kedvezőbbek a megkérdezett személy gyermekkori családjának háztartási-demográfiai jellemzői, s minél magasabb szinten helyezkednek el szülei a társadalmi ranglétrán, annál valószínűbb, hogy jelenlegi életkörülményei is kedvezőbbek, illetve annál kevesebb az esély arra, hogy a jövedelmük alapján szegénynek tekinthető csoportba kerüljenek. E mellett a tendencia mellett, ha az életkörülmények szubjektív megítélésére tekintünk, az az általános következtetés is megfogalmazható, hogy a vizsgálatba bevont korosztály tagjainak többsége kedvezőbbnek tekinti gyermekkori életkörülményeit a maiaknál, és jelenlegi helyzetét visszalépésként érzékeli gyermekkori életszínvonalához képest.

Foglalkozási mobilitás

Eddig azt vizsgáltuk, hogy a gyermekkori szülői család bizonyos jellemzői, illetve az apa és az anya társadalmi helyzetének egyes indikátorai miként hatnak a megkérdezettek mai életkörülményeire. A következőkben a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb csatornáját, a foglalkozási mobilitást állítjuk a vizsgálódás középpontjába. Azt igyekszünk szemügyre venni, hogy a megkérdezettek foglalkozási pozíciója miként változik apja helyzetéhez képest, valamint, hogy milyen tényezők vannak hatással arra, hogy valaki az apja foglalkozási csoportjában marad-e, illetve hogy ehhez képest fölfelé vagy lefele mozdul-e el.⁴ A következő elemzések során mind a megkérdezettek, mind apjuk foglalkozási pozícióját a Ferge–Andorka-féle kategorizálás segítségével jellemezzük. A foglalkozási mobilitás fő jellemzőit a 4. táblázat foglalja össze.

A foglalkozási mobilitás általános tendenciái kapcsán mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy a megkérdezettek valamivel kevesebb mint 30%-a található ugyanabban a foglalkozási csoportban, amelynek édesapja is tagja volt gyermeke 14 éves korában. Az immobilak e csoportja mellett tehát a vizsgált kör 70%-a kilépett édesapja foglalkozási csoportjából. A mobilak közül a vizsgálatok eredménye szerint apja csoportjához képest felfelé mozdul el a vizsgált kör körülbelül kétharmada, míg egyharmada apjánál alacsonyabb pozíciót foglal el.

A mobilitás vizsgálata során fontos figyelembe venni továbbá, hogy a gyermekek foglalkozási pozíciójának változása mennyiben fakad magának a társadalom struktúrájának az átalakulásából, valamint hogy milyen méreteket vesz fel az egyes rétegek közötti csere jelensége, ami a társadalom nyílt vagy zárt mivoltára utalhat. A mobilitás e két formáját nevezik hagyományosan strukturális, illetve a cirkuláris mobilitásnak. A cirkuláris mobilitás az eredmények szerint a regisztrált összes elmozdulás mintegy 37%-át teszi ki, a mobilitás túlnyomó többsége, valamivel kevesebb mint kétharmada tehát strukturális okokra vezethető vissza. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált személyek nagy része mindenekelőtt azért mozdult el apja foglalkozási csoportjához képest, mert maguknak az egyes csoportoknak a mérete, illetve a társadalom struktúrájában elfoglalt súlya megváltozott a megkérdezett gyermekkorig viszonyítva.

Mindezt az alábbi mobilitási tábla marginálisai világossá is teszik. Ezek jelzik ugyanis, hogy az egyes foglalkozási csoportok súlya mennyiben tér el egymástól, ha az apák, illetve a gyermekek adatait összevetjük.⁵ Megállapíthatjuk, hogy a vezetők és értelmiségiek, illetve az adminisztratív szellemi foglalkozásúak csoportjának a súlya jócskán megnövekedett. Az apák foglalkozási adatai alapján készített csoportok méretéhez képest 10% körüli különbség tapasztalható a gyermekek körében. A százalékpontokat tekintve kisebb mértékben, a csoport méretéhez képest azonban szintén jelentősen megnövekedett az önálló iparosok és kereskedők csoportjának súlya. Az alsóbb foglalkozási kategóriák esetében azonban ellenkező előjelű tendenciákat regisztrálhatunk. E csoportok mérete – a segéd munkások csoportjának kivételével – rendre csökkent, és a gyermekek foglalkozási adatai alapján készített klasszifikációban kisebb súllyal szerepelnek. A strukturális változások jó magyarázatot kínálnak arra, hogy miért viszonylag magas a mobilak aránya, illetve azt is érthetővé teszik, hogy a mobilakon belül miért a felfelé mozdulók kerültek túlnyomó többségbe.

A *kilépési mobilitást* vizsgálva mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy az összes foglalkozási csoport közül a *vezető, illetve értelmiségi* szülők örökítették át legnagyobb arányban társadalmi pozíciójukat. Az e csoportba tartozó apák gyermekeinek valamivel több mint fele szintén vezető vagy értelmiségi foglalkozást végez. A csoportból kilépők jelenleg mindenekelőtt az adminisztratív

⁴ Az intergenerációs foglalkozási mobilitást ehelyütt csupán az apa foglalkozási pozíciójához viszonyítva elemezzük részletesebben, az anyára vonatkozó adatokat a mellékelt táblázatos részben közöljük.

⁵ Az összehasonlításakor e vonatkozásban több szempontból is óvatosan kell eljárni. Egyrészt míg a megkérdezettek foglalkozási csoportok szerinti kategorizálását tekinthetjük a társadalmi rétegződés egy jó indikátorának, ami a 25–59 éves korosztály 2011. évi tagolódására vonatkozóan szolgáltat információt, addig az apák esetében más a helyzet. Az ő esetükben a felvétel a gyermekük 14 éves korában, vagyis körülbelül 40 évesen elfoglalt foglalkozási pozíciója iránt érdeklődött, amit az illető apák nagyjából az 1965 és 1999 közötti időszakban töltek be. Az apák foglalkozási rétegződése tehát nem vonatkoztatható egy konkrét időpontra, legfeljebb egy elég tág (és történelmi fordulatokban gazdag) időszakra. Az összehasonlításnál szintén figyelembe kell venni, hogy míg az apák esetében csupán a férfiak kategorizálásáról van szó, addig a jelenlegi foglalkozási csoportokban mindkét nem adatai szerepelnek. Utóbbi torzítás mértékét megbecsülhetjük a mellékelt táblázatos részben közölt mobilitási táblák segítségével, ahol nemek szerinti bontásban is közöljük a szülőket, illetve gyermekeik foglalkozási pozíciójának összefüggését.

szellemi foglalkozásúak kategóriájában találhatók, valamint jelentős hányaduk dolgozik szakmunkásként. Egyes társadalmi-demográfiai háttérváltozók vizsgálata nyomán azt is megjegyezhetjük, hogy a megkérdezettek nemének és korának csekély hatása van az eltérő mobilitási pályákra, az iskolai végzettségnek viszont annál nagyobb. A fiatalok, valamint a férfiak valamivel kisebb arányban tudták elérni apjuk társadalmi pozícióját, továbbá egyértelmű, hogy annál nagyobb esélye van valakinek, hogy apjához hasonlóan értelmiségi, illetve vezető foglalkozásra tegyen szert, minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik.

Az *adminisztratív szellemi* munkát végző apák gyerekeinek körülbelül egynegyede maradt apja foglalkozási csoportjában, és nagyjából további egy-egy negyedük mozdult el az értelmiségiek és vezetők, valamint a szakmunkások csoportjába. A mobilitás iránya alapvetően e csoport esetében sem függ össze se a korról, se a nemmel, az azonban megjegyzendő, hogy a nőknek átlag feletti mértékben sikerült megtartani származási csoportjuk társadalmi pozícióját, vagy esetleg felfele elmozdulni; a férfiak esetében viszont a mobilitás lefele vezető iránya jellemzőbb. Az iskolai végzettség hatása e csoportban is egyértelmű: minél magasabb valakinek a végzettsége, annál nagyobb eséllyel mozdul el fölfelé, és minél alacsonyabb, annál valószínűbb, hogy lefelé lesz mobil.

4. táblázat

A 25–59 évesek foglalkozási csoportja apjuk foglalkozási csoportja szerint, 2011

Apa foglalkozási csoportja	A megkérdezettek foglalkozási csoportja							Összesen	n
	vezető, értelmiségi	adminisztratív szellemi	önálló iparos, kereskedő	szakmunkás	betanított munkás	segédmunkás	mezőgazdasági fizikai, önálló		
<i>Kilépési mobilitás</i>									
Vezető, értelmiségi	51,2	23,9	5,0	13,2	4,6	1,3	0,8	100,0	1410
Adminisztratív szellemi	25,4	25,5	5,4	27,4	10,3	3,9	2,1	100,0	1267
Önálló iparos, kereskedő	20,7	20,8	11,1	35,1	5,8	3,1	3,5	100,0	313
Szakmunkás	14,6	20,9	6,8	36,5	13,1	5,3	2,7	100,0	5103
Betanított munkás	10,2	17,7	5,0	33,6	21,4	8,3	3,8	100,0	2160
Segédmunkás	8,4	11,7	5,0	32,6	25,1	11,5	5,7	100,0	540
Mezőgazdasági fizikai, önálló	6,6	15,4	6,0	31,7	20,8	10,5	8,9	100,0	1903
Összesen	18,0	20,1	6,1	31,6	14,5	6,1	3,6	100,0	12696
<i>Belépési mobilitás</i>									
Vezető, értelmiségi	32,8	13,7	9,4	4,8	3,6	2,5	2,6	11,5	
Adminisztratív szellemi	14,1	12,7	8,9	8,7	7,0	6,5	5,8	10,0	
Önálló iparos, kereskedő	3,2	2,8	5,0	3,1	1,1	1,4	2,6	2,7	
Szakmunkás	33,7	43,2	46,1	47,9	37,3	35,8	31,0	41,4	
Betanított munkás	9,4	14,7	13,7	17,7	24,4	22,6	17,6	16,6	
Segédmunkás	1,7	2,2	3,1	3,8	6,4	7,1	5,9	3,7	
Mezőgazdasági fizikai, önálló	5,1	10,8	13,9	14,1	20,0	24,2	34,4	14,0	
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
n	2310	2477	620	4055	1979	804	451	12696	

Az *önálló iparosok, illetve kereskedők* képezték a legkisebb csoportot az apák körében, és méretének számottevő növekedése ellenére ma is a legkisebbek között van. E foglalkozási kategória esetében a gyerekek valamivel több mint 10%-a őrizte meg apja társadalmi pozícióját. A csoportnak körülbelül 40%-a felfele mozdult el, és nagyjából fele-fele arányban kerültek az értelmiségi-

ek és vezetők, illetve az adminisztratív szellemiek rétegébe. A lefelé mobilak – ami az önálló státusú apák gyermekeinek csaknem felére jellemző – túlnyomó része jelenleg szakmunkásként dolgozik. A mobilitás irányának magyarázata kapcsán az iskolai végzettség szerepe e csoport esetében is erős. Annyit érdemes még feltétlenül megjegyezni, hogy az önálló iparosok és kereskedő apák gyermekei közül elsősorban a középkorúak (a 30–39, illetve a 40–49 évesek) maradnak apjuk foglalkozási csoportjában, vagy mozdulnak el felfelé a foglalkozási hierarchiában.

A *szakmunkások* csoportja a legnépesebb akár az apákat, akár a jelenlegi megkérdészetek foglalkozási pozícióját vizsgáljuk, a csoport mérete azonban mintegy 10 százalékponttal csökkent. Ennek is köszönhető, hogy a szakmunkás apák gyermekeinek alig több mint egyharmada található szülője foglalkozási csoportjában. Körülbelül 40%-uk felfele mozdult el, és a csoport tagjai a felsőbb társadalmi kategóriák mindegyikében masszívan jelen vannak, súlyuk csupán a vezetők, illetve az értelmiségiek kategóriájában alulreprezentált. Lefelé irányuló mobilitás a szakmunkás apák gyermekeinek valamivel több mint 20%-ára jellemző, akik jelenleg elsősorban a betanított munkások, és a segédmunkások csoportjában találhatók. Érdekes fejlemény, hogy az iskolai végzettség mellett a nem hatása is érzékelhető a mobilitás irányával összefüggésben. Úgy tűnik, hogy a férfiakra jellemző inkább, hogy apjukhoz hasonlóan szakmunkás foglalkozást űznek, a nőket viszont nagyobb arányban találjuk azok között, akik – felfelé vagy lefelé elmozdulva – elhagyják a csoportot.

A *betanított munkás* apák gyermekeinek ötöde, a *segédmunkás* származásúaknak pedig mintegy tizede található jelenleg apja foglalkozási csoportjában. Mindegyik csoport tagjainak mobilitási pályája kapcsán elmondható, hogy ugyan az összes felsőbb rétegben megtalálhatóak számottevő arányban, de jellemzően a szakmunkás foglalkozások jelentik számukra a felfelé irányuló mobilitás leggyakoribb végállomását. A segédmunkás származásúak körében emellett különösen jellemző még, hogy egyet feljebb lépve a betanított munkások csoportjában találnak maguknak helyet. A lefelé irányuló mobilitás kevésbé jellemző e csoportokra. A betanított munkás szülők gyermekeinek valamivel több mint 10%-a mozdul el lefelé, és nagyrészt a segédmunkások csoportjába lép át, míg a betanított munkás származásúak nagyjából 5%-a mozdul el lefelé, és kerül a mezőgazdasági foglalkozásúak egyébként zsugorodó kategóriájába.

A mobilitás irányának egyes háttértényezői közül e csoportok kapcsán is elsősorban az iskolai végzettség hatását kell kiemelni. A szakmunkás származásúak körében az összefüggés egyértelmű, és az eddig vizsgált csoportokban tapasztalható mintázathoz hasonló: minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy a mobilitás felfelé irányuló pályáit járja be; és minél alacsonyabb, annál nagyobb az esélye, hogy csoportjában marad, vagy lefelé mozdul el. Ez a mintázat azonban korlátozott módon érvényesül a segédmunkás származásúaknál. A felfelé irányuló mobilitást ebben a csoportban is mindenekelőtt magasabb iskolai végzettség alapozhatja meg, az alacsonyabb végzettség azonban ehelyütt kevésbé a lefelé mobilakra jellemző, inkább azokra, akik apjukhoz hasonlóan segédmunkásként dolgoznak. A lefelé irányuló mobilitás e csoport tagjai esetében egyet jelent azzal, hogy a mezőgazdasági foglalkozást űzők kategóriájába lépnek át, ahol egyaránt megtalálhatóak alkalmazotti, illetve önálló státusú foglalkozási pozíciók. Ez a váltás, úgy tűnik, olyan speciális ismereteket követel meg, amely legalább közepes szintű formális végzettség megszerzését feltételezi.

Az itt használt foglalkozási osztálysémában a *mezőgazdasági* foglalkozásúak alkotják a legalsó csoportot. E csoport mérete a felmérés eredményei alapján jelentősen csökkent. Míg az apák körülbelül 14%-a még valamilyen mezőgazdasági munkát végzett, addig gyermekeik körében a csoport mérete már a 4%-ot sem éri el. Ennek megfelelően viszonylag kicsi (8,9%) az apjuk foglalkozási pozícióját megtartók aránya, ugyanakkor annál jelentősebb a csoportból való kiáramlás mértéke, ami a foglalkozási osztályséma felépítésének köszönhetően minden esetben felfelé irányuló mobilitásként jelenik meg. A mobilitási pálya célállomását e foglalkozási csoport számára elsősorban a szakmunkások, a betanított munkások, illetve a segédmunkások csoportja jelenti, de jelentős arányban jelennek meg mezőgazdasági családi háttérrel rendelkezők az adminisztratív

szellemi munkát végzők csoportjában is. A magas iskolai végzettség e csoportban is valószínűbbé teszi a felfelé irányuló mobilitást, a nem hatása kapcsán pedig azt érdemes megjegyezni, hogy az apjuk foglalkozási pozícióját megőrzők körében magasabb a férfiak aránya.

Következtetések

A vizsgálat eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy a gyermekkori háztartási jellemzők, illetve a szülők társadalmi státusának vizsgált indikátorai összefüggnek a mai életkörülményekkel. Egyrészt a háztartási jellemzőket tekintve kedvezőbbek az életkörülményei azoknak, akik gyermekkorukban mindkét szülőjükkel együtt éltek. Szintén kedvezőbb helyzetben vannak azok, akiknek a gyermekkorában a háztartás aktív tagjai nagy arányban rendelkeztek jövedelemszerző tevékenységgel. Rontja azonban az életésélyeket, ha valaki nagy, legalább három-, vagy négygyermekes családban nőtt fel. Másrészt az apák, illetve anyák társadalmi státusa szintén határozott összefüggést mutat a mai életkörülményekkel. Akár a legmagasabb befejezett iskolai végzettség indikátorát, akár az osztály-hovatartozást tekintjük, mind az apa és mind az anya esetében az a tendencia figyelhető meg, hogy minél magasabb helyet foglalnak el a szülők a társadalmi ranglétrán, annál kevésbé valószínű, hogy gyermekét a jövedelme alapján szegénynek tekinthető csoportban találjuk.

Az intergenerációs foglalkozási mobilitás főbb tendenciáit vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy meglehetősen sokaknak változott meg a társadalmi pozíciója édesapja foglalkozási csoportjához képest. A vizsgált korcsoport mintegy 70%-a mobilnak tekinthető ebben az értelemben. A mobilitás irányát tekintve is határozott tendenciák azonosíthatók. A mobil személyek körén belül kétharmadra tehető azoknak az aránya, akik jelenleg kedvezőbb foglalkozási pozíciót foglalnak el, mint az apjuk. Fontos azonban leszögezni, hogy az ily módon – az apa és gyermeke foglalkozási pozíciójának összevetése révén – regisztrált társadalmi elmozdulások túlnyomó többsége strukturális okokra vezethető vissza. A mobilitás magas foka és jellemző iránya így mindenekelőtt magának a társadalmi struktúrának a változásával magyarázható, kevésbé az egyes foglalkozási csoportok tagjainak a cserélődésével. A vizsgált népesség körében az apákra vonatkozó klasszifikációhoz képest megnövekedett a magasabb társadalmi státuszt kínáló foglalkozási csoportok súlya, az alacsonyabb presztízsű csoportok mérete pedig kisebb lett.

A munka elején megfogalmazott problémára visszatérve – arra a kérdésre tehát, hogy vajon a mai életkörülmények mennyiben függenek a származástól, illetve másrészt, hogy a társadalmi elmozdulásban mekkora szerepe van az egyéni teljesítményeknek – megfogalmazhatunk néhány következtetést. A gyermekkori családi jellemzőknek, s a szülők társadalmi státusának erős összefüggése a mai életkörülményekkel arra utal, hogy a származás jelentős mértékben hatással van arra, hogy ki milyen életkörülmények között él. Ezt a nézetet erősíti az is, hogy ugyan az intergenerációs foglalkozási mobilitás mértéke jelentősnek tekinthető, ezt azonban túlnyomórészt strukturális okokra lehet visszavezetni. Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy a mobilitás irányának vizsgálatakor az elemzésbe bevont háttérváltozók közül az iskolai végzettség hatása mutatkozott egyedül erősnek és egyértelműnek. Ez az egyéni képességeknek, illetve teljesítménynek az előrelépésben betöltött különös jelentőségére utal. Származási csoportjától függetlenül azoknak sikerült ugyanis elsősorban apjuk foglalkozási pozíciójához képest felfele elmozdulni, akik magas, illetve relatíve magas iskolai végzettséggel rendelkeznek. E következtetések háttéréként érdemes végül arra is utalni, hogy ugyan a mobilitás, s ezen belül a felfelé irányuló mobilitás mértéke viszonylag magas, a vizsgált korosztály meghatározó része mai életszínvonalát rosszabbnak tartja, mint gyermekkori családjának életkörülményeit.

További információk, adatok (linkek):

[Táblázatok](#)
[Módszertan](#)

ISBN 978-963-235-346-3

Elérhetőségek:

Felelős szerkesztő: Salamin Pálné

További információ:

Huszár Ákos, Telefon: (+36-1) 345-6810, e-mail: huszar.akos@ksh.hu

[Információs szolgálat](#), telefon: (+36-1) 345-6789, fax: (+36-1) 345-6379